

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันสังคมได้มีการตื่นตัวและเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านว่ามีศักยภาพในการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ซึ่งจะสร้างมูลค่าให้แก่เศรษฐกิจอย่างมหาศาล สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตของเราได้ แต่แนวความคิดเกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนายังมีความแตกต่างกัน จึงทำให้ผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายขัดแย้งกัน ประเทศกำลังพัฒนาซึ่งมีทรัพยากรชีวภาพมากกว่าประเทศพัฒนาแล้วโดยอ้างว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นของชุมชนท้องถิ่นนั้นไปใช้ประโยชน์โดยไม่ขออนุญาตและไม่จ่ายค่าตอบแทนโดยมักอ้างว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นเป็นสมบัติสาธารณะ ไม่มีใครสามารถอ้างสิทธิเป็นเจ้าของได้ แต่ต้องถือว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นสมบัติของชุมชนท้องถิ่นที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นและก็เป็นสิทธิของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นนั้นที่จะใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านจากการใช้ทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ของคนในชุมชนท้องถิ่นที่ตกทอดมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ถ่ายทอดกันปากต่อปากเช่น ความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณของสมุนไพรในการรักษา เป็นต้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของผู้คนจะเห็นได้ว่า องค์การอนามัยโลกพบว่า ประชากรร้อยละ 80 ที่อยู่อาศัยในประเทศกำลังพัฒนายังคงต้องพึ่งพาการรักษาโดยวิธีการทางการแพทย์แบบดั้งเดิม และที่ผ่านมาการพึ่งพายาพื้นบ้านเพื่อใช้เป็นยารักษาโรค พืชสมุนไพรกว่า 2 ใน 3 ของโลก หรืออย่างน้อย 35,000 ชนิดที่มีคุณค่าทางยาได้มาจากประเทศกำลังพัฒนา ส่วนผสมของยาอย่างน้อยกว่า 7,000 ชนิดที่ใช้ในการผลิตยาในประเทศอุตสาหกรรมได้มาจากพืช 1 ใน 4 ของมูลค่าการค้าขายเภสัชภัณฑ์ในสหรัฐเป็นยาที่ได้มาจากพืชทั้งที่ได้มาจากกระบวนการสกัดโดยตรงและการสังเคราะห์เลียนแบบ¹

¹ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, สิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2547), น.57.

ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านจำนวนมาก และมักถูกฉกฉวยไปใช้ประโยชน์โดยคนต่างชาติ ทำให้หน่วยงานของรัฐต้องมีการปกป้องภูมิปัญญาท้องถิ่น มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านก็ยังไม่มีความชัดเจนเท่าที่ควร เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนากาพย์แผนไทย พ.ศ. 2542 กฎหมายฉบับนี้ให้ความคุ้มครองแก่ ตำราและตำรับการแพทย์แผนไทย และสมุนไพรอันได้แก่ พืช สัตว์ จุลชีพ เป็นทรัพยากรที่สำคัญของประเทศ หมอพื้นบ้านและทั่วไปใช้เพื่อยั้งชีพ เป็นอาหารและยา พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 กฎหมายฉบับนี้มุ่งคุ้มครอง อนุรักษ์ และพัฒนาพันธุ์พืชชนิดต่างๆ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการนำมาเป็นวัตถุดิบในการผลิตยา

พื้นบ้านซึ่งมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น หน่วยงานหรือกระทรวงที่มีหน้าที่กำกับดูแลกฎหมายดังกล่าวคือ กระทรวงสาธารณสุขและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แม้ระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ในปัจจุบันจะสามารถคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ในบางกรณี แต่ก็ไม่สามารถนำมาใช้เพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำระบบทรัพย์สินทางปัญญามาใช้มาใช้ในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่มีความเหมาะสม เนื่องจากวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญากับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความแตกต่างกันอย่างมาก ซึ่งกระทรวงที่มีหน้าที่กำกับดูแลกฎหมายดังกล่าวคือ กระทรวงพาณิชย์ จะเห็นได้ว่าปัญหาและอุปสรรคในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ คือ ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ครอบคลุมทุกอย่างโดยตรง รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านของไทย การสร้างกฎหมายระบบเฉพาะเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะยาพื้นบ้านจึงมีความจำเป็น

ความตกลงทริปส์ ค.ศ. 1992 เป็นระบบที่อยู่ภายใต้แนวคิดคุ้มครองทรัพย์สินเอกชน (Private Property) ที่มุ่งคุ้มครองแก่ปัจเจกชนในงานสร้างสรรค์หรืองานประดิษฐ์ใหม่ที่มีคุณค่าในทางอุตสาหกรรมเป็นหลัก การนำระบบทรัพย์สินทางปัญญามาใช้ในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านจึงมีความเหมาะสมหลายประการ เช่น การที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นยาพื้นบ้านมีลักษณะถ่ายทอดกันปากต่อปาก ทำให้มีลักษณะเป็น “งานที่ปรากฏอยู่แล้ว” จึงถือว่าขาดความใหม่ ทำให้ไม่เข้าเงื่อนไขของสิ่งที่จะได้รับสิทธิบัตร ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านไม่ได้รับความคุ้มครองที่เหมาะสม

อย่างไรก็ดี แนวทางแก้ไขความตกลงทริปส์ข้อ 27.3 (b) ไม่ให้จดสิทธิบัตรอย่างสิ้นเชิงไม่น่าจะช่วยคุ้มครองผลประโยชน์ของประเทศกำลังพัฒนาได้ แต่เปิดโอกาสให้เลือกคุ้มครองภูมิ

ปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านโดยกฎหมายเฉพาะ (sui generis system) จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศกำลังพัฒนามากที่สุด เนื่องจากสามารถออกกฎหมายที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศ นอกจากการสร้างกฎหมายระบบเฉพาะเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาก็มีความจำเป็นเช่นเดียวกัน เพื่อให้สามารถนำกฎหมายทรัพย์สินปัญญามาใช้คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อป้องกันมิให้มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาขอรับความคุ้มครองภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาโดยมิชอบ เป็นปัญหาการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ เป็นการกล่าวหาประเทศที่เข้ามาดักตวงผลประโยชน์ของประเทศกำลังพัฒนาโดยไม่ได้รับอนุญาต ปราศจากความชอบธรรม และไม่มีการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่ประเทศที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นนั้นเห็นว่าเพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศกำลังพัฒนา

ในปัจจุบันได้มีการยกย่องพระราชบัญญัติคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. โดยกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ เป็นผู้จัดทำร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะ

5.2 ข้อเสนอแนะ

1. สร้างระบบกฎหมายเฉพาะเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านให้สอดคล้องกับระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ให้มีความเหมาะสมกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรเพิ่มเติมทำให้กฎหมายเฉพาะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น คือหลักการได้รับความยินยอมล่วงหน้า หมายถึง การกำหนดเงื่อนไขในการจดสิทธิบัตรต้องได้รับความยินยอมจากผู้ครอบครองภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. สร้างระบบกฎหมายเฉพาะเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดโทษทางอาญา โดยอาศัยหลักการเดียวกับกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาอื่นๆ เช่นกฎหมายลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร ซึ่งกระทำความผิดที่ต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นสมบัติของชาติ เพราะกฎหมายดังกล่าวจะเป็นเกราะป้องกันการฉกฉวย การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ โดยปราศจากการเยียวยาหรือมีค่าตอบแทน

3. ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ให้มีความเป็นธรรมต่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยาพื้นบ้าน และป้องกันการช่วงชิงฉกฉวยภูมิปัญญาท้องถิ่น

นำไปจดสิทธิบัตรโดยมิชอบ เนื่องจากระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้เปิดโอกาสให้กลุ่มทุนหรือประเทศพัฒนาแล้วแสวงประโยชน์โดยมิชอบ ซึ่งการปรับปรุงสิทธิบัตรให้มีความเป็นธรรมนั้นต่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้นโดยการกำหนดให้มีการระบุแหล่งที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อที่จะได้ใช้เป็นฐานข้อมูลในการตรวจสอบคำขอสิทธิบัตรว่าเป็นสิ่งใหม่หรือไม่ และการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ ซึ่งการจัดทำฐานข้อมูลนี้ในปัจจุบัน กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ได้ออกระเบียบว่าด้วยการแจ้งข้อมูลและขอรับข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2545 โดยให้ผู้ดูแล รักษา และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแจ้งข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยไว้เป็นหลักฐานเพื่อขึ้นทะเบียนและจัดเก็บเป็นฐานไว้ใช้อย่างเป็นระบบ ซึ่งก็ต้องติดตามว่าในทางปฏิบัติมีประสิทธิภาพเพียงใด

4. ประเทศไทยควรร่วมมือทางเศรษฐกิจ (ASEAN Economic Community: AEC) การขยายการส่งออกสินค้าสาขาสุขภาพเกี่ยวกับยาพื้นบ้านของไทย โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพ ผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรประเภทต่าง ๆ ออกมาจำหน่าย เช่น ยาฟ้าทะลายโจร แก้ไข้เจ็บคอ ยาขมิ้นชัน แก้โรคกระเพาะอาหาร แคมพูสมุนไพรว่านหางจระเข้ อัญชัน ทองพันชั่ง รวมไปถึงชาสมุนไพรชนิดอื่น ๆ เช่น รวงจืด มะตูม ขิง ดอกคำฝอย เป็นต้น โดยการร่วมกลุ่มทำให้เกิดตลาดในภูมิภาคเพื่อสร้างประโยชน์ในการผลิตยาพื้นบ้าน ให้มีการส่งออก ได้อย่างเสรี กับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ประเทศสมาชิกอาเซียนหลายประเทศเป็นเพื่อนบ้าน มีพรมแดนติดกัน มีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึง อันจะนำมาซึ่งการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจการค้าที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง